

SLABLJENJE CENTRALNIH FUNKCIJA RURALNOG PROSTORA: STUDIJA SLUČAJA SVETI KRIŽ ZAČRETJE

KARLO MAK I FILIP-MARIJAN KNEŽEVIĆ

Slabljenje centralnih funkcija je proces koji karakterizira većinu ruralnih područja. U radu je razmatran razvoj središnjih funkcija Općine Sveti Križ Začretje i njihova gravitacijska snaga kroz prizmu promjene utjecaja reorganizacije teritorijalnog ustrojstva RH (obrazovna funkcija) i najrecentnijih procesa koji obuhvaćaju utjecaj okolnih gradova (funkcije rada i opskrbe) te prodor trgovačkih lanaca i racionalizaciju tržišne mreže. Ispitana je i uloga trgovačkog centra kao potencijalnog žarišta socijalne interakcije ruralnog stanovništva.

UVOD

Stupanj centraliteta podrazumijeva „stupanj razvijenosti uslužnih funkcija tercijarnog i kvartarnog sektora“, odnosno djelatnosti koje „imaju veću privlačnu snagu za stanovništvo“ od ostalih (Lukić, 2012, 167-168). Centralne funkcije uglavnom su se povezivale s urbanim naseljima, iako i sela poprimaju brojne urbane karakteristike u fizionomskom i u funkcionalnom pogledu (Malić, 1983). tj. centralitet nije isključivo gradsko obilježje budući da su mnoga ruralna naselja „poprimila neke centralne funkcije nižeg reda“ (Malić, 1991, 149). Više do 80 % centralnih naselja u Hrvatskoj čine ruralna naselja (Lukić, 2012).

Krapinsko-zagorska županija pretežno je ruralan prostor s velikim brojem upravnih gradova/općina (Spevec, 2009). Predmet ovog rada jest analiza nestajanja, tj. slabljenja centralnih funkcija ruralnog prostora Općine Sveti Križ Začretje. Ona se nalazi u središnjem dijelu Krapinsko-zagorske županije, između Krapine, županijskog središta i Zaboka, najjačeg gospodarskog središta i prometnog čvorišta županije. Je li takav položaj jamac razvoja ili pak predstavlja njegov limit? Daljnjim će se tekstom pokušati odgovoriti i na to pitanje. Prosječna gustoća naseljenosti od svega 147,8 stanovnika po kilometru kvadratnom govori u prilog ruralnosti općine (Popis stanovništva, 2011). Čak ni središnje nase-

lje, „specifična autohtona ruralno-urbana forma nastala na visoravni niskog brežuljka“ (Bolfek, 1988, 9) nema znatno veću gustoću naseljenosti, tj. koja bi se približila urbanoj. U svakom slučaju, nijedno od devetnaest začretnih naselja (izuzev općinskog središta) nema potpuno izražen centralitet, niti ga je u bližoj prošlosti imalo. Stoga se slabljenje centralnih funkcija može kvantificirati tek za pojedine usluge, primjerice trgovinu ili obrazovanje. U analizi će biti važno ponuditi uzroke nestajanja i/ili promjene u obliku i organizaciji navedenih funkcija te pokušati odrediti početak geneze tih promjena s ciljem boljeg razumijevanja suvremenih prostornih procesa.

Treba reći kako nema geografskih radova koji se bave centralnim funkcijama prilično usko postavljenog prostornog okvira kojim se bavi ovaj rad. Međutim, postoji stanoviti broj onih koji problematiziraju razne prostorne aspekte važne za ovu tematiku; infrastrukturnu opremljenost i centralitet naselja nižeg reda u Hrvatskoj (Malić, 1983; 1991), centralnomjesnu organizaciju Hrvatskog zagorja (Njegač, 1999) ili populacijske probleme Krapinsko-zagorske županije (Spevec, 2009). Takvi radovi poslužili su kao polazište za pisanje ovog teksta.

Jednu od novijih klasifikacija mreže centralnih naselja u Hrvatskoj ponudio je Lukić (2012), a utemeljio ju je na osnovi funkcija uprave, obrazovanja, zdravstva, opskrbe, financijskog poslovanja, pošte i telekomunikacija. Pritom ističe kako su ruralna naselja u pravilu bez ili sa slabije razvijenim centralitetom te uglavnom po strani u izradi mreža centralnih naselja (Lukić, 2012). U naseljskoj hijerarhiji, pojavljuju se tek na razini slabijih subregionalnih centara, a najviše ih je među područnim i lokalnim centrima. Čak 78 % naselja Krapinsko-zagorske županije, izuzev prodavaonice, nema nijednu funkciju (Lukić, 2012). Međutim, Shonkwiler i Harris (1996) se usmjerava na mjerenje stupnja centraliteta ruralnih naselja isključivo brojem i raznolikošću trgovina.

Takvo mišljenje podupire činjenica kako je trgovinska funkcija, za razliku od ostalih, gotovo neovisna o planskom upravljanju državnih ili lokalnih institucija, već isključivo ovisi o zakonima ponude i potražnje (Biruš, 2008). Naselja koja od uslužnih funkcija imaju samo onu trgovinsku, Njegač (1999) definira kao naselja s djelomičnim centralitetom. Nadalje, funkcije koje ostaju u ruralnim naseljima te čak jačaju svoju ulogu, upravo su funkcije povezane s potrošnjom (Woods, 2005). Prema Njegaču (1999), prodavaonice mješovitom robom su, uz osnovne škole, najčešća pojava od centralnomjesnog značenja Hrvatskog zagorja. Prema tome, osnova ovog rada nužno će biti usmjerena na promjene u značenju i obujmu trgovinske i obrazovne funkcije. Naglasak će biti na trgovinskoj funkciji budući da je Sveti Križ Začretje u tom pogledu uistinu specifična općina. Prije svega, bit će nužno ponuditi određene teorijske napomene.

Već je ranije navedeno kako je cilj ovog rada analizirati slabljenje centralnih funkcija Općine Sveti Križ Začretje. Vremenski se nećemo ograničiti samo na najsuvremenije razdoblje, već ćemo određene promjene nastojati promotriti i kroz utjecaj promjene organizacije teritorijalne uprave. Sukladno tome, definirat ćemo tri osnovne hipoteze koje će biti ispitane u radu:

- 1) promjena teritorijalnog ustrojstva početkom 1990-ih negativno je utjecala na razvoj obrazovne funkcije novoustrojene Općine Sveti Križ Začretje
- 2) opremljenost Krapine i Zaboka funkcijama rada i opskrbe i njihova snaga znatno utječu na smanjenje gravitacijskog utjecaja funkcija Svetog Križa Začretja
- 3) „Roses Designer Outlet“ stanovnicima Svetog Križa Začretja nije mjesto socijalne interakcije, tj. ruralnom stanovništvu trgovački centar ne predstavlja ni značajnije mjesto potrošnje niti lokaciju provođenja slobodnog vremena.

2. METODOLOGIJA

Uz analizu dostupne literature koja tematizira prethodno postavljene probleme, provedeno je intervjuiranje i anketiranje te su značajniji rezultati kartografski prikazani (GIS). Intervjuirani su gospodin Mirko Žabojec, vlasnik bivše trgovine „Žabek“ i gospođa Tatjana Belanović, vlasnica Obrta za čuvanje djece „Točkica“.

Kako je anketno istraživanje provedeno uz pomoć online-upitnika, potrebno je biti svjestan svih njegovih ograničenja. Posve je jasno da svi stanovnici ruralne zajednice nemaju pristup internetu, napose starija populacija. Nadalje, bilo je poželjno upitnik strukturirati kroz manji broj preciznih pitanja. Sukladno tome, početkom prosinca 2016., objavljen je upitnik sa deset postavljenih pitanja. Dva uvodna pitanja odnosila su se na sociodemografska obilježja (rezidencijalni status i dob), šest pitanja bilo je zatvorenog tipa, a dva otvorenog – ona su se odnosila na problematiku opskrbe stanovništva robom za svakodnevnu potrošnju, odnosno na njihovo mjesto zaposlenja. U tjedan dana, koliko je anketa bila dostupna (2.12. – 8.12.2016.), popunilo ju je točno stotinu osoba što je 1,62 % svih stanovnika općine uzevši u obzir zadnji popis stanovništva. Od devetnaest naselja općine, anketu su ispunili stanovnici njih petnaest (izostala su geografski zabačenija naselja – Klupci, Komor, Temovec i Završje). Prosječna dob ispitanika iznosila je 30,4 godine. Udio ispitanika po pojedinom naselju govori u prilog tome da je bolje u obzir uzeti cijeli anketni uzorak nego međusobno uspoređivati naselja. Ipak, u određenim slučajevima i takva će usporedba biti do neke mjere indikativna.

3. STUDIJA SLUČAJA SVETI KRIŽ ZAČRETJE

Općina Sveti Križ Začretje u zadnjem je međupopisnom razdoblju izgubila 454 stanovnika ili 6,86 % (Popis stanovništva, 2001; Popis stanovništva, 2011), na temelju čega se može pretpostaviti i slabljenje samih centralnih funkcija. Ipak, posvetimo se ostalim elementima na temelju kojih ćemo preciznije moći definirati polazišni problem.

3.1. UTJECAJ PROMJENE TERITORIJALNE ORGANIZACIJE RH NA CENTRALNE FUNKCIJE

Administrativno-teritorijalni ustroj prostora Republike Hrvatske tijekom 20. stoljeća često se mijenjao da bismo 1992. godine konačno dobili današnju strukturu. Upravo ta, posljednja promjena teritorijalnog ustrojstva ostavila je značajne posljedice na centralnomjesnu organizaciju države. Kolike su te posljedice bile za Sveti Križ Začretje i u čemu se one ogledaju, bit će središnja točka ovog dijela rada. Nastojat će se opisati slabljenje obrazovne funkcije te isti proces povezati s promjenama teritorijalnog ustrojstva.

Političko-teritorijalna organizacija Republike Hrvatske do 1992. godine temeljila se na nizu velikih općina (tzv. komunalni sustav). Općine su imale veliki utjecaj na razmještaj pojedinih djelatnosti i funkcija, tj. uživale su visok stupanj političke i ekonomske samostalnosti (Toskić, 1998). Takav sustav pozitivno je djelovao na razvoj naselja koja su bila općinski centri – osjećao se jak „općinski monocentrizam“ (Malić, 1993, 70).

U komunalnom je sustavu Začretje imalo status lokalnog središta tj. moglo je zadovoljiti sve osnovne potrebe lokalnog stanovništva. Sirovec (2005) ističe kako je „prije Drugog svjetskog rata Sv. Križ Začretje bilo razvijenije od Zaboka“ te nastavlja kako je razvoj Začretja u razdoblju socijalističke Jugoslavije bio ograničen komunal-

nim sustavom, tj. da se na prostoru bivše Općine Zabok, koje je Začretje bilo sastavni dio, razvijalo samo središnje naselje, dakle Zabok, nauštrb drugih naselja. Na primjeru obrazovne funkcije nastojat će se pokazati kako takve teze ipak nije uvijek moguće braniti.

3.1.1. OBRAZOVNA FUNKCIJA

Bivše velike općine bile su podijeljene na mjesne zajednice. Unutar Općine Zabok, dvije su mjesne zajednice, naime Začretje i Mirkovec-Brezova, gravitirale naselju Začretje, i to ne samo obrazovnom pogledu (Bolfek, 1988). Radi se o prostoru širem od današnje začretnske općine. Međutim, smanjenje teritorija nije presudan faktor smanjenju gravitacijskog potencijala – potrebno je analizirati ostale sastavnice tog procesa.

Ponovimo Njegačevu (1999) tvrdnju kako škola predstavlja jednu od dvije najčešće funkcije centralnomjesnog značenja Hrvatskog zagorja. Za većinu ruralnih naselja, škola je mnogo više od obrazovne institucije – ona predstavlja središnju točku života zajednice (Woods, 2005). Do 1940-ih godina, na prostoru današnje Općine Sveti Križ Začretje postojala je samo jedna škola i to ona u središnjem naselju. Do kraja 1950-ih otvorene su još četiri i to redom u Temovcu, Mirkovcu, Sekirišću i Kozjaku. Školske godine 1957/1958. one postaju područne škole matične ustanove u Začretju. Polovicom 1970-ih, škola u Mirkovcu prestaje izvoditi nastavu za učenike 5-8. razreda te oni nakon završenog 4. razreda obrazovanje nastavljaju u Začretju. Time je dovršena centralizacija obrazovne funkcije. Područnoj školi u Kozjaku gravitirala su naselja Kozjak i Komor, školi u Sekirišću naselja Sekirišće i dio Kebla (danas unutar Općine Bedekovčina), onoj u Mirkovcu cijela mjesna zajednica Mirkovec-Brezova (Mirkovec, Brezova, Kotarice, dio Ciglenice Zagorske, Križanjče koje je danas unu-

tar Općine Bedekovčina i Grdenci koji su danas unutar Grada Zaboka), a školi u Temovcu naselja Temovec i Prosenik Začretnski (danas u okviru Grada Zaboka) (Bolfek, 1988).

Smanjenje broja učenika u začretnskim školama pratimo još od 1970-ih godina (Bolfek, 1988). Do šk. god. 2003/2004. ono je bilo najvidljivije u Začretju i u Mirkovcu, dok su Kozjak i Sekirišće zabilježili neznatan rast, odnosno stagnaciju. Ipak, ono što je najuočljivije jest gašenje područne škole u Temovcu odlukom MZOS-a sredinom 2003. godine (Sirovec, 2005). Učenici s područja Temovca i Prosenika Začretnskog još su tijekom 1990-ih godina počeli pohađati osnovnu školu u Zaboku. Slična, ali ne tako drastična promjena vidljiva je u slučaju PŠ Mirkovec. Krajem 1990-ih Grdenci se okreću Zaboku, a Križanjče Bedekovčini. Početkom 2000-ih godina, određeni je dio učenika s područja Brezove i Mirkovca polazio više razrede osnovne škole u Zaboku, umjesto u Začretju.

Promjenom teritorijalnog ustrojstva 1992. godine uspostavljen je veći broj jedinica lokalne samouprave čime se trebao smanjiti općinski monocentizam i uravnotežiti razvoj države (Malić i Stiperski, 1993). Njime je uspostavljena samostalna Općina Sveti Križ Začretje na teritoriju manjem od gravitacijskog utjecaja koje je tada Začretje dosegalo. Međutim, ni to nije bilo dovoljno da matična škola zadrži svoju gravitacijsku snagu (smanjenjem upravne površine, utjecaj središta bi prema elementarnoj logici trebao postati jači u odnosu na pripadajuća naselja), već ju je izgubila u korist Zaboka i Bedekovčine.

3.1.2. ORGANIZACIJA PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Osvrnimo se kratko i na organizaciju predškolskog odgoja i obrazovanja. U Začretju je do 2015. postojao samo općinski vrtić, a tada se gđa

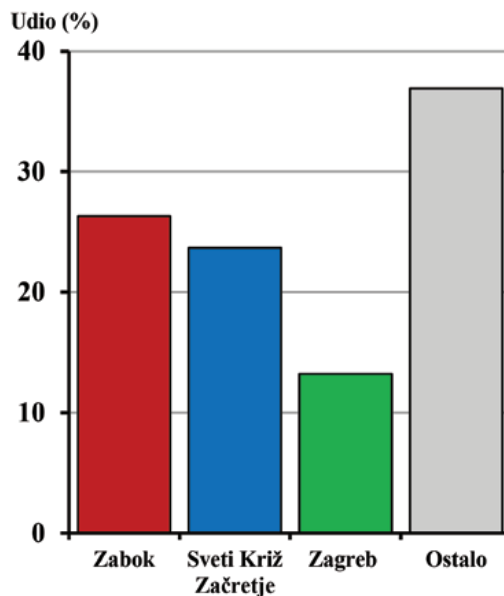
Tatjana Belanović odlučuje otvoriti Obrt za čuvanje djece „Točkica“. Smještanje vrtića u Pustodol Začreški dalo je tom naselju određen udio u centralitetu te su otvorena dva nova radna mjesta. Treba reći da se „Točkica“ financira od doprinosa roditelja, ali i dijelom od sredstava koja osigurava Općina. Međutim, lokalne vlasti nisu pomogle pri osnivanju, već su tek po otvaranju vrtića prepoznale njegov potencijal. Kapacitet vrtića (12) stalno je popunjen, a u njega dolaze djeca iz Pustodola Začreškog, Pačetine i središnjeg naselja začreške općine.

Savjet mladih Općine Sv. Križ Začretje proveo je početkom 2016. istraživanje među mladim Začretjancima želeći (među ostalim) utvrditi vide li oni u Začretju perspektivu. Zabrinjavajuće je da većina ispitanika ne namjerava ostati u Začretju nakon završetka školovanja, nezadovoljni su nepostojanjem edukacijskih i zabavnih sadržaja, no najveći bi napredak voljeli vidjeti u mogućnosti zapošljavanja unutar svoje općine. Upravo opisani primjer novoga vrtića pokazuje kako je privatna inicijativa, odnosno mladi i obrazovani pojedinci ključna karika u poticanju napretka i razvoja ruralnih prostora, a da oslonac ne treba (isključivo) tražiti na razini lokalne samouprave, županijskih ili državnih institucija.

3.2. UTJECAJ KRAPINE I ZABOKA NA SMANJENJE GRAVITACIJSKOG UTJECAJA SV. KRIŽA ZAČRETJA

3.2.1. RADNA FUNKCIJA

Provedeno anketno istraživanje pokazalo je da najveći dio zaposlenih ispitanika radi na području Općine Sveti Križ Začretje (44,74%), od čega najviše u središnjem naselju, zatim u Ciglenici Zagorskoj (što je napose posljedica razvijenog obrtništva) te u naselju Vrankovec (gdje se nalazi „Roses Designer Outlet“ koji nudi

Sl. 1. Udio zaposlenih prema naselju zaposlenja

Izvor: Anketno istraživanje

značajan broj radnih mjesta). Međutim, uzmu li se u obzir isključivo naselja u kojima zaposleni ispitanici rade, a ne upravna područja gradova i/ili općina, tada najveći udio ispitanika nije zaposlen u Začretju (sl. 1).

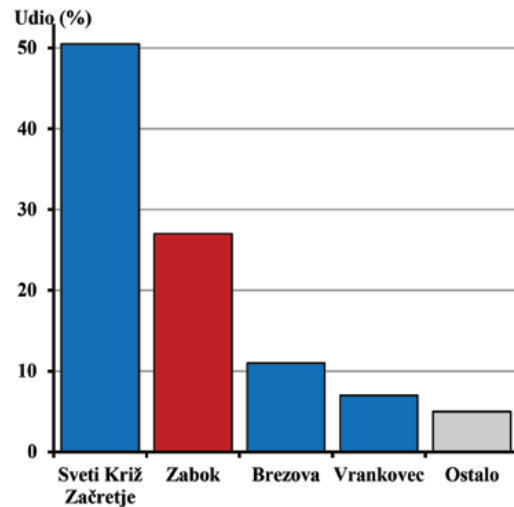
Činjenica da najveći udio ispitanika radi u Zaboku (26,3 %) prva je karika koja potvrđuje tezu da okolni gradovi izuzetno utječu na smanjenje gravitacijskog potencijala Začretja. Ne samo da je stanovništvo južnih naselja Začretja, koja graniče za Zabokom, u prosjeku više zaposleno u Zaboku, već je posebno zanimljivo promotriti slučaj Galovca, najsjevernijeg začreškog naselja (graniči s Krapinom) budući da i tamo razmjerno najveći udio zaposlenog stanovništva radi u Zaboku.¹ Zaključno, Zabok utječe na smanjenje gravitacijskog utjecaja Začretja u pogledu radne funkcije mnogo više od Krapine.

¹ Možda je takav rezultat posljedica nešto manjeg udjela ispitanika iz Galovca, no činjenica da je samo jedna osoba u cijelom anketnom uzorku navela da je zaposlena u Krapini, a dvije na njenom administrativnom području, govori u prilog tome da ipak nije riječ o slučajnosti.

3.2.2. OPSKRBA STANOVNIŠTVA

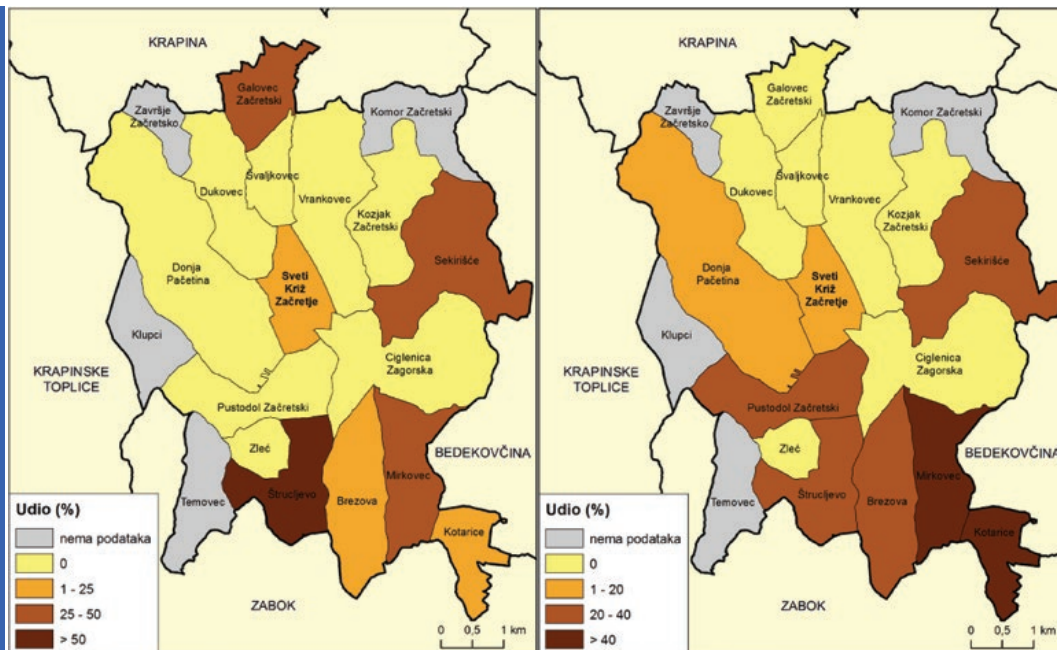
Kad je riječ o mjestu opskrbe stanovništva robom za svakodnevnu potrošnju, ovdje ipak uvjerljivo dominira Začretje (sl. 2). Takvo što je bilo očekivano s obzirom na postojanje triju većih prodavaonica mješovitom robom (Konzum, Strahinjčica, Trgostil) u središnjem naselju općine. Viši plasman kojeg je ostvarila Brezova (11 %) očekivan je s obzirom da Brezova i Mirkovec žive kao morfološka i funkcionalna cjelina odvojena (spojena) cestom te kao takvi čine značajniju demografsku masu. Vrankovec odskakače (7 %) budući da je tamo locirana najveća prodavaonica mješovitom robom u Začretju (Trgocentrov Supercentar).

Međutim, ono što ponovo izaziva najveću pozornost je visoka pozicija koji je ostvario Zabok. Njegov gravitacijski utjecaj ponovo je jače izra-

Sl. 2. Naselja u kojima se stanovništvo Općine Sv. Križ Začretje najviše opskrbljuje robom za svakodnevnu potrošnju opskrbe domaćinstava

Izvor: Anketno istraživanje

Sl. 3. Prostorni raspored ispitanika zaposlenih u Zaboku (lijevo) te ispitanika koji se opskrbljuju u Zaboku (desno)

Izvor: Anketno istraživanje

čen u južnijim dijelovima općine, ali se proteže prema središtu mnogo većim intenzitetom od utjecaja radne funkcije (sl. 3).

3.3. TRGOVINSKA FUNKCIJA

Za početak, valja upozoriti na drugačije faktore razvoja trgovine u ruralnom područjima koji obuhvaćaju procese deagrarizacije i suburbanizacije te manju gustoću naseljenosti i kupovnu moć ruralnog stanovništva.

Treba reći da je trgovina „najznačajnija djelatnost tercijarnog sektora u Hrvatskoj, jača od prometa i veza, pa čak i od turizma s ugostiteljstvom“ (Magaš, 2013, 407). Međutim, ona zaostaje u izoliranijim, napose ruralnim sredinama. Woods (2005) ističe kako postoji jasna veza između veličine naselja te količine i oblika usluga koje ono pruža. Stoga je važno definirati prag potražnje kao minimum veličine tržišta potreban da bi se održala neka usluga (Shonkwiler i Harris, 1996), tj. minimalan broj potrošača potrebnih da se osigura adekvatni obujam prodaje za povrat profita. Populacijski prag smatra se jednim od ključnih koncepata u teoriji centralnih naselja (Leistritz i Schuler, 1992). Istražujući ruralna područja Sjeverne Dakote, Leistritz i Schuler (1992) određuju kako minimalan broj stanovnika potreban da bi neko naselje imalo prodavaonicu mješovitom robom varira između petsto i tisuću.

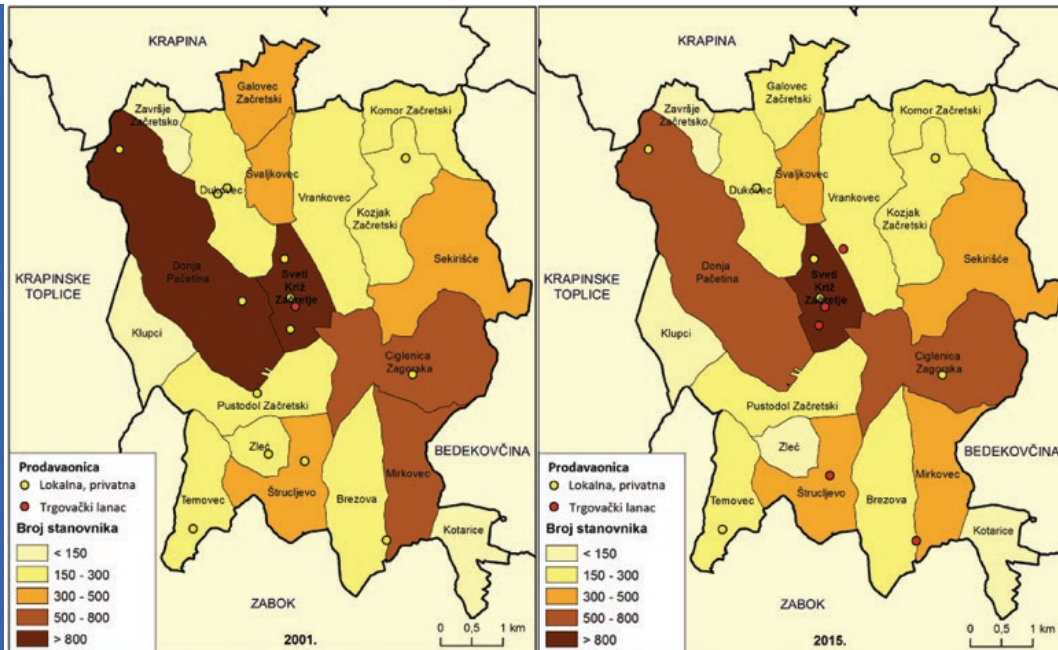
Najveći izazov malih nezavisnih trgovaca u bilo kojem prostoru je suočavanje s trgovačkim lancima. Za ovaj rad indikativan je primjer SAD-a gdje se pokazalo kako upravo ruralna naselja u većoj mjeri gube trgovine mješovitom robom od većih, urbaniziranih naselja (Miller, 1997). Isti trend primijećen je u Velikoj Britaniji (Scarpello i dr., 2009). Naime, lokalni trgovci još uvijek ne zadovoljavaju razne potrošačke potrebe, primjerice dulje radno vrijeme, mogućnost parkinga ili prihvaćanje kreditnih kartica

(Miller, 1997). Također, u svojim prodavaonicama imaju prosječno više cijene nego trgovački lanci (Ambrose, 1979; Scarpello i dr., 2009), a dohodak po stanovniku u ruralnim prostorima u pravilu je niži od prosjeka (Ambrose, 1979). Nadalje, većina radno aktivnog stanovništva ruralnih naselja zaposlena je u gradovima, što se povezuje s odabirom mjesta kupovine. Čak i za onaj dio stanovništva koji je zaposlen unutar naselja stanovanja, urbani prostor često nudi veći asortiman nego lokalna trgovina (Leistritz i dr., 1992). Budući da mali prodavači ne mogu pratiti trendove koje nose trgovački lanci, dolazi do zatvaranja velikog broja malih prodajnih objekata (Miller, 1997; Woods, 2005). Trgovački lanci po prodoru u ruralni prostor racionaliziraju svoju mrežu tako da zatvaraju trgovine koje se ne pokazuju ekonomski isplativima (Woods, 2005). Time mnoga ruralna naselja ostaju bez ikakvih središnjih funkcija.

3.3.1. PROMJENE U PROSTORNOJ RASPODJELI PRODAVAONICA MJEŠOVITOM ROBOM

Populacijski prag potreban da bi neko začretno naselje imalo prodavaonicu mješovitom robom 2001. godine iznosio je 423 stanovnika. Vidljiva je koncentracija trgovina mješovitom robom u središnjem naselju općine i gotovo apsolutna dominacija malih, privatnih trgovina od kojih će mnoge biti zatvorene u narednom razdoblju (sl. 4).

Među onima koje će biti zatvorene je i Trgovina „Žabek“. Njezin vlasnik, Mirko Žabojec, ističe kako su faktori koji su doveli do zatvaranja prvenstveno premali promet i prevelika konkurencija od strane većih prodavaonica u okolnim naseljima, budući da je stanovništvo izrazito mobilno. Gospodin Žabojec naveo je kao su kod njih „ljudi kupovali samo kruh ili cigarete, a sve ostalo u većim centrima“. Istaknuo je kako su na zatvaranje utjecali i nepovoljniji uvjeti s

Sl. 4. Prodavaonice mješovitom robom u Sv. Križu Začretju 2001. i 2015. godine

Izvor: Popis stanovništva, 2001; Popis stanovništva, 2011; Popis obrtnika, 2015; Moja tvrtka, n.d.

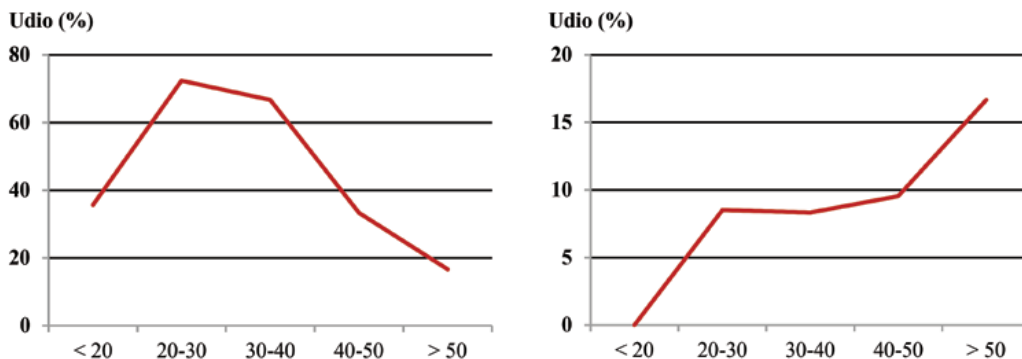
dobavljačima, tj. viša nabavna cijena u odnosu na trgovačke lance, ali i razlika u cijeni između njegove trgovine i prodavaonica trgovačkih lanaca („veliki lanci pružaju veći izbor, niže cijene i razne akcije što mi nismo mogli ponuditi“). Zaključio je kako ne bi ponovo otvorio prodavaonicu (iako je to već jednom bio napravio) zbog prevelike konkurencije i „nedovoljne zaštićenosti malih obrtnika“.

Uspoređujući stanje 2001. sa stanjem 2015. godine, vidljivo je povećanje populacijskog praga (429) kao izravna posljedica smanjenja broja prodavaonica, zatim smanjenje udjela privatnih trgovina i prodor trgovačkih lanaca uz primjetnu racionalizaciju mreže prodavaonica. Zabočki utjecaj na trendove u Svetom Križu Začretju ponovo je primjetan. Naime, prodor trgovačkih lanaca razvidniji je u prostoru koji je geografski bliži Zaboku, a tamo su unatrag tri godine trgovački lanci u potpunosti preuzeli tržište (Popis

obrnika, 2013; Lokacije trgovina, n.d.; Prodajna mjesta, n.d.).

3.3.2. ALTERNATIVA STANOVNIŠTVU NASELJA KOJA SU OSTALA BEZ PRODAVAONICE

Stanovništvo Krapinsko-zagorske županije stari, što je posljedica „višegodišnjih nepovoljnih demografskih kretanja“ (Spevec, 2009, 50). Sukladno tomu, područje Općine Sveti Križ Začretje nije demografski stabilno (Spevec, 2009). Primjerice, naselje Zleć koje je u razdoblju 2001-2015. ostalo bez prodavaonice mješovitom robom, spada među najstarija naselja začretnske općine (Popis stanovništva, 2011). To predstavlja stanovit problem budući da se često ističe kako gašenje bilo koje od centralnih funkcija, u ovom slučaju trgovine, briše čitav niz društvenih praksi i pridonosi reduciranju uobičajenih svakodnevnih navika, a to se osobito odnosi

Sl. 5. Udio ispitanika koji koristi internet trgovinu (lijevo), tj. kombi trgovinu (desno) s obzirom na dobne skupine
Izvor: Anketno istraživanje

na stariju populaciju (Leistritz i dr., 1992; Miller, 1997; Scarpello i dr., 2009). Problem je tim ozbiljniji što se smatra kako je socijalna interakcija središnja kohezivna točka neke zajednice (Woods, 2005). U nedostatku uslužnih funkcija, od velikog je značaja postojanje alternativnih mogućnosti dolaska do robe za svakodnevnu potrošnju. Stoga razmotrimo u kojoj su mjeri uslužne funkcije dostupne ruralnom stanovništvu ako ih ono ne posjeduje u svom mjestu stanovanja. Prema Lukićevoj (2012) analizi, prosječna dostupnost centralnim i funkcionalno jače opremljenim naseljima po županijama, izuzev Grada Zagreba, najpovoljnija je u slučaju Krapinsko-zagorske županije. To se objašnjava međuovisnošću dostupnosti i gustoće mreže središnjih naselja nižeg stupnja centraliteta (Lukić, 2012; Njegač, 1999). Činjenica da je anketirano stanovništvo općine Sveti Križ Začretje izrazito mobilno, tj. da čak 99% anketiranih u svojim kućanstvima posjeduje osobni automobil izuzetno je pozitivna s obzirom na eventualne probleme do koji dolazi gašenjem lokalnih prodavaonica. Ipak, obzirom na ograničenost dobivenih rezultata, valja razmotriti druge alternative, napose korištenje tzv. kombi trgovine te internet trgovine (sl. 5).

Kombi trgovina bit će posebno važna za stariju populaciju koja je manje mobilna. Ona se prvenstveno odnosi na prodaju kruha, mlijeka i drugih proizvoda za svakodnevnu potrošnju, a postoji na prostoru cijele općine. Ipak, njena uporaba posebno dolazi do izražaja u brdovitim i zabačenijim naseljima (omjer 3:1). Posve je očekivanja distribucija njezinog korištenja s obzirom na dobne skupine. Povoljna je činjenica izrazito visokog udjela ispitanika koji koristi internet trgovinu, čak i u starijim dobnim skupinama.

3.3.3. TRGOVAČKI CENTAR KAO MJESTO SOCIJALNE INTERAKCIJE RURALNOG STANOVNIŠTVA

Već je ranije navedeno kako se smatra da je trgovina jedno od ključnih mjesta socijalne interakcije u ruralnom prostoru. Pritom se misli na lokalne prodavaonice. Ovim dijelom rada razmotrit će se kakvu ulogu u vezi toga ima „Roses Designer Outlet“ kao trgovački centar. Pretpostavka je da će u ruralnom području njegova uloga u smislu mjesta provođenja slobodnog vremena iz brojnih razloga, npr. specifične *open-air* strukture, ograničene ponude, nedostatka popratnih sadržaja, drugačijih navika i mentaliteta ruralne populacije itd., izostati.

Ispitanicima je ponuđena bodovna skala od 1 (nikad ne provodim slobodno vrijeme u Rosesu; nikad ne kupujem u Rosesu) do 5 (većinu slobodnog vremena provodim u Rosesu; uglavnom kupujem u Rosesu), a rezultati se za spomenuti trgovački centar nisu pokazali odveć povoljnima. Dobivenim prosječnim bodovima potvrđena je hipoteza da Roses nije značajnije žarište socijalne interakcije (2,00), a niti kupovi-

ne (2,29). Iako se u literaturi često navodi da je trgovina u ruralnom naselju posebno važna za socijalnu interakciju starije populacije (50 i više godina), trgovački centar očito ne zadovoljava takav kriterij (1,33). Roses ne predstavlja jači centar okupljanja čak ni za stanovništvo okolnih naselja (2,57), a kamoli da uspijeva svojom gravitacijskom snagom obuhvatiti prostor čitave općine.

ZAKLJUČAK

Nekad postojećoj idealiziranoj slici ruralnih područja, Woods (2005) suprotstavlja suvremene procese nestajanja uslužnih djelatnosti te ih naznačuje kao neke od najvidljivijih promjena u ruralnom pejzažu. Takve promjene vidljive su i na prostoru Općine Sveti Križ Začretje. Magaš (2013) govori kako je Sveti Križ Začretje lokalni tip središta, tj. centar koji ne dostiže razinu mikroregionalnog utjecaja, no ima veću ili manju razinu najnižega, lokalnog centralnomjesnog utjecaja, odnosno značenje središta za jedno ili više naselja. Sličan je status imao i u razdoblju između 1963. i 1992. godine. Znači li to da promjena teritorijalnog ustrojstva i zajedno s pripadajućim procesima nije presudno utjecala na centralitet naselja? Naprotiv. Sveti Križ Začretje doživjelo je preobrazbu iz lokalnog centra kojem su za vrijeme socijalističke Jugoslavije gravitirale mjesne zajednice Začretje i Mirkovec-Brezova (prostor znatno širi od današnje Općine) u lokalni centar koji svojom gravitacijskom snagom ne uspijeva pokriti čak ni cijeli upravni prostor novoustrojene općine. Ta je činjenica potvrđena na primjeru obrazovne funkcije (pozitivni pomaci, doduše, vidljivi su uz privatnu inicijativu), funkcije rada i funkcije opskrbe. Pritom je vidljiv mnogo jači suvremeni utjecaj Zaboka na procese koji se događaju u Začretju od utjecaja koji je Zabok imao za vrijeme postojanja komunalnog sustava. S druge strane, Krapina s kojom Začretje graniči na sjeveru nema toliki utjecaj na njegov razvoj. Kad je riječ o trgovini, uočava se smanjenje ukupnog broja prodavaonica, smanjenje udjela privatnih prodavaonica i prodor trgovačkih lanaca u središnji dio općine i onaj dio koji je geografski bliži Zaboku. Uz to, valja istaknuti ohrabrujući potencijal alternativnih mogućnosti kupovine za stanovništvo naselja koja prodavaonicu nemaju ili su u recentno vrijeme bez nje ostali. Na kraju, „Roses Designer Outlet“ se, kao trgovački centar, nije pokazao značajnijim mjestom okupljanja i provođenja slobodnog vremena ruralne populacije.

Zahvaljujemo T. Belanović (Savjet mladih Općine Sv. Križ Začretje), J. Mihovilić (PO Ivo Tijardović Ciglenica) i K. Junkoviću (DVD Brezova) što su objavili online-upitnik na službenim Facebook stranicama koje vode. Također zahvaljujemo izv. prof. dr. sc. M. Jakovčić na preporuci literature koja se bavi trgovinom u ruralnim područjima.

LITERATURA

- AMBROSE D. M., 1979: Retail Grocery Pricing: Inner City, Suburban, and Rural Comparisons, *Journal of Business* 52 (1), 95-102.
- BIRUŠ, M., 2008: Promjena centralnih funkcija satelitskih gradova Zagreba u razdoblju 1991. – 2001., http://www.marijan-birus.isz.hr/magistarski_rad.htm (6.11.2016.)

- BOLFEK, N., 1988: *150 godina školstva u Začretju*, Osnovna škola „Marija Lovrenčak“ Začretje, Začretje.
- LEISTRITZ, F. L., SCHULER, A. V., 1992: Threshold Population Levels for Rural Retail Businesses in North Dakota, *Economic Development Review* 10 (4), 45-48.
- LEISTRITZ, F. L., AYRES, J. S., STONE, K. E., 1992: Revitalizing the Retail Trade Sector in Rural Communities: Lessons From Three Midwestern States, *Economic Development Review* 10 (4), 49-54.
- LUKIĆ, A., 2012: *Mozaik izvan grada: Tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Samobor.
- MAGAŠ, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru.
- MALIĆ, A., 1983: Urbanizacija i infrastrukturna opremljenost sela u SR Hrvatskoj, *Sociologija sela* 21 (1), 139-150.
- MALIĆ, A., 1991: Centralna naselja nižeg reda u Republici Hrvatskoj, *Radovi* 26 (1), 59-64.
- MALIĆ A., STIPERSKI Z., 1993.: Političko-teritorijalni ustroj i centralitet naselja Republike Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 28, 67-83
- MILLER N. J., KEAN R. C., 1997: Factors Contributing to Inshopping Behavior in Rural Trade Areas: Implications for Local Retailers, *Journal of Small Business Management* 35, 80-94.
- NJEGAČ, D., 1999: Funkcionalna diferencijacija naselja i centralnomjesna organizacija Hrvatskog zagorja, *Hrvatski geografski glasnik* 61 (1), 25-26.
- SCARPELLO, T. I DR., 2009: A qualitative study of the food-related experiences of rural village shop customers, *Journal of Human Nutrition and Dietetics* 22, 108-115
- SHONKWILER, J. S., HARRIS, T. R., 1996: Rural Retail Business Thresholds and Interdependencies, *Journal of Regional Science* 36 (4), 617-630.
- SIROVEC, S., 2005: *Sveti Križ Začretje: monografija (1334-2004)*, Župa Svetog Križa, Sveti Križ Začretje.
- SPEVEC, D., 2009: Populacijski potencijali Krapinsko-zagorske županije, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (2), 43-63
- TOSKIĆ, A., 1998.: Utjecaj političko-teritorijalne organizacije Hrvatske na lokaciju uslužnih i proizvodnih djelatnosti, *Hrvatski geografski glasnik* 60, 59-73.
- WOODS, M., 2005: *Rural Geography: Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring*, SAGE Publications, London.

IZVORI

- Anketni upitnik za potrebe izrade seminarskog rada iz Ruralne geografije s temom „Centralne funkcije ruralnog prostora: Studija slučaja Sveti Križ Začretje“*
- Lokacije trgovina*, Ultragros, n.d., <http://ultragros.hr/lokator-trgovina> (21.11.2016.)
- Moja tvrtka*, <http://www.mojatvrtka.net/lokacija/krapinsko-zagorska/49223-sveti-krizzacetje/> (13.11.2016)
- Popis obrtnika u Svetom Križu Začretju u 2015.*, <http://www.sveti-kriz-zacetje.hr/2015/01/popis-obrtnika-u-svetom-krizu-zacetju-u-2015/> (13.11.2016)
- Popis obrtnika Grada Zaboka 2013.*, Grad Zabok, 2013 http://www.zabok.hr/documents/ZARA/Popis_obrtnika_31_12_2013___grad_Zabok.pdf (21.11.2016.)
- Popis stanovništva 2001: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima*, www.dzs.hr (13.11.2016)
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima*, www.dzs.hr (13.11.2016).
- Prodajna mjesta*, Narodni trgovački lanac (NTL), n.d., <http://www.ntl.com.hr/prodajna-mjesta> (22.11.2016.)

KARLO MAK, 4. godina studija povijest i geografija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu
Grdenci 10, 49210 Zabok, Hrvatska, e-mail: karlomak24@gmail.com

FILIP-MARIJAN KNEŽEVIĆ, 4. godina studija povijest i geografija na Filozofskom fakultetu u Zagrebu
Stjepana Radića 183, 44321 Banova Jaruga, Hrvatska, e-mail: filip181s@gmail.com